

ПОЧТА АЛОҚАСИ БОҒЛАМАЛАРИДА ЖЎНАТМАЛАРНИ ҚАЙТА ИШЛАШНИНГ АВТОМАТЛАШТИРИЛГАН ТЕХНОЛОГИК ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАРИХИ ВА КЕЛАЖАГИ

АХМАДБЕКОВ ХОКИМБЕК ХАСАН ЎҒЛИ
ИИБ АКАДЕМИЯСИ

Почта алоқаси тизимидаги ишлаб чиқариш жараёнларининг тахлили шуни кўрсатадики, функционал нуқтаи назардан энг мураккаби бўлиб чиқиш, кириш ва транзит оқимларини боғлашни амалга оширувчи магистрал почта алоқаси боғламалари қайта ишлаш технологик жараёнларидан бири ҳисобланади. Почтамтларда ҳамда боғламаларда ёзма шароитида анъанавий қўл меҳнати усуллари технологик жараённинг самаралилиги ва барқарорлигини таъминлай олмайди. Бу ҳолат ёзма корреспонденцияни қайта ишлашнинг автоматлаштирилган машина технологиясига ўтишни талаб қилди. Соҳа техник ривожланиши даражасининг ҳамда ресурсларининг чекланганлиги оқибати хатларни қайта ишлаш жараёнини автоматлаштириш ривожланган давлатларда бир нечта босқичда амалга оширилади.

Биринчи босқичда механизация воситаларини ишлаб чиқувчиларнинг асосий эътибори технологик жараённинг функционал жихатдан мураккаб ва меҳнатни кўп талаб қилувчи қисми – ёзма корреспонденцияни саралашнинг автоматлаштиришга қаратилди. 1927 йилдан 1957 йилгача бўлган даврда автоматик цикл билан ишловчи (юклаш, хатларни тўпловчи (накопитель)ларга тақсимлаш) яримавтомат хат сараловчи машиналар яратилди ва эксплуатация қилинди. Бироқ бу машиналар технологик жараённинг ёндош операциялари (хатлар пачкасини шакллантириш ва машинанинг киритиш қурилмасига узатиш; хатлар пачкаси тўпловчилардан олиш; транспорт-тақсимлаш тизими ишининг сифатини назорат қилиш) билан ўзаро муносабатни ташкил қилиш мақсадида автоматик циклни янгилаш (хатларни сортировкага киритишни ташкил қилиш; почта адресини ўқиш; сортировка йўналиши ва жамловчи номери ҳақида қарор қабул қилиш) жараёнида инсон аралашувини талаб қилади.

Автоматлаштиришнинг иккинчи босқичи (1957йилдан 1968 йилгача) хатларни қўлда кодлаш усулини киритишдан иборат бўлди. Бу эса оператор-саралашнинг хатларни текшириш операциясини енгиллаштирди ва полуавтоматнинг эксплуатацион унумдорлигини техник унумдорлигига яқин ҳолатга кўтариш имконини берди. Шунингдек хатдаги почта манзилини ўқиш жараёнини автоматлаштиришга тегишли баъзи йўл-йўриқлар ярайди. Худди шу даврда махсус кодловчи аппаратлар яратиш фикри пайдо бўлди. Бу аппаратлар ёрдамида кодловчи операторлар қўл ёзма ёки машинада ёзилган почта манзилини автоматик ўқиш ва таниб олиш учун энг оддий бўлган кодланган шрифт (штрихкод) ёрдамида конвертнинг маълум бир жойига уриладиган код штампига ўтказиш амалий имкониятига эга бўлдилар.

Чиқиш хатларини ўрнидан кодлаш қўшимча операциясини қўллаш самарадорлиги моддий харажатларни қисқартириш ҳамда саралашнинг кейинги босқичларида меҳнат унумдорлигини ошириш ҳисобига эришилди.

Шу билан бирга автоматлаштиришнинг *иккинчи босқичда* саралаш билан ёндош операцияларин механизациялаштириш ва автоматлаштириш бўйича ишлар амалга киритилди. Хатларни олдиндан қайта ишлаш учун машиналар яратилди (хатларни ўлчам, жўнатув тури ва қаттиқлиги бўйича ажратиш машиналари; штемпель ва юза-штемпель машиналари; постпакетларни боғлаш ва саралаш қурилмалари). Лойиҳа-конструкторлик ишларининг ушбу бутун комплекси юклаш тушириш ва ички ишлаб чиқариш транспортировкаси операцияларини механизациялашнинг анъанавий воситаларидан ҳар томонлама фойдаланишга асосланди. Бунда операциялараро алоқаларни ташкил этишнинг уникал воситалари яратилди.

1968 йилдан ёзма корреспонденцияни қайта ишлаш технологик жараёнини автоматлаштиришнинг *учинчи босқичида* бошланди. У шуниси билан характерлики, почта алоқаси корхоналарида қўлланилаётган яримавтоматик машиналар юклама ошиши шароитида меҳнат унумдорлиги сатҳини ўсишида тўсиқ бўлаяпти. Шунинг учун бу босқичда автоматлаштиришнинг асосий вазифаси бўлиб, почта қайта ишловчи машиналари бошқариш жараёнида ҳамда ёрдамчи операциялардаги “тирик” меҳнатдан фойдаланишни энг кичикка (минимумга) етказиш жараёнида инсон аралашувига чек қўйиш хисобланади.

Автоматлаштиришнинг бу босқичи ёзма корреспонденцияни қайта ишлаш учун ихтисослаштирилган автоматик машиналарни (МАП-0, МАП-1, МАП-2, ЛШМ-3, ЛШМ-4, МРП-3, МРЛ ва ҳк.) босқичма-босқич ишлаб чиқиш ва эксплуатация қилиш билан характерланади. Ушбу синфдаги машиналар эксплуатациясида инсон аралашувини камайтириш ёзма корреспонденцияни қайта ишлаш яхлит механизациялашган жараёни (қайта ишланган хатлар бўлаги (партияси)ни бир босқичдан бошқасига узатиш; тайёр махсулотни олиш ва қадоқлаш; технологик жараёнини боришини назорат қилиш) боришда ўзаро технологик муносабатни ташкил этиш билан боғлиқ бўлган ёрдамчи операцияларни бажариш заруриятига келиб тақалган эди.

Автоматлаштиришнинг *тўртинчи босқичида* (1980 йилдан бошланган) қуйидаги аспектлар билан характерланади:

- 1) Почта манзили ва бошқа реквизитларни ўқиш ва таниб олишнинг энг янги усуллари қўллаш;
- 2) Почта қайта ишлов машиналарида операцияларни бошқариш ва назорат қилиш учун ҳисоблаш техникасини қўллаш;
- 3) Автоматик линия ва комплексларни яратиш;
- 4) Йирик почтамтларда ёзма корреспонденцияни қайта ишлашнинг автоматлаштирилган технологик жараёнларини киритиш (йўлга қўйиш).

Табиийки, технологик жараёни автоматлаштириш даражаси мамлакатдаги ишлаб чиқаришнинг умумий ҳолатига боғлиқ бўлиб, почта алоқаси тизимидаги ресурслар билан чекланган. Шунинг учун кўриб чиқиладиган ушбу автоматлаштирилган технологик жараёнинг автоматлаштириш даражаси катта эмас ва бундан келиб чиқадики, ҳажмдаги иш қўлда ёки ёрдамчи қурилмалардан фойдаланиб бажарилади. Бу шароитлар “тирик” меҳнат баҳоси сезиларли даражада кўтарилмагунча сақланиб туради, бу эса ўз навбатида автоматлаштириш усул ва воситаларини мукамаллаштиришга туртки бўлади.

Мамлакатимиз раҳбари Ўзбекистон почтаси” акциядорлик жамияти мамлакатимизнинг почта алоқаси миллий оператори сифатида республика миқёсида 2 мингга яқин почта алоқаси объектига эга бўлиб, барча аҳоли пунктларини қамраб олган.

Шу билан бирга, Миллий оператор тармоғини ривожлантириш бўйича етарлича чоралар кўрилмаганлиги оқибатида Умумжаҳон почта иттифоқининг Почта ривожланиши индекси глобал рейтингида Ўзбекистон 93-ўринда қолмоқда. Почта алоқаси хизматларини кўрсатиш тизимини тубдан такомиллаштириш, соҳага замонавий технологияларни жорий этиш, почта алоқаси хизматларини тақдим этиш фаолиятини тўлиқ автоматлаштириш орқали Почта ривожланиши индекси глобал рейтингида мамлакатимизни **биринчи 50 таликка киритиш** мақсадида:

1. Қуйидагилар почта алоқаси хизматларини кўрсатиш тизимини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари этиб белгиланди:

а) хат-хабар ташиш ва курьерлик хизматларини ривожлантириш бўйича:

почта ва курьерлик хизматларини тақдим этиш фаолияти билан шуғулланиб келаётган маҳаллий ва хорижий компаниялар билан ҳамкорликда **“якуний манзил” хизматини жорий этиш;**

почта алоқасининг анъанавий хизматларини такомиллаштириш, уларни рақамлаштириш, **жўнатмаларни қабул қилиш, кузатиб бориш ва етказиш жараёнларига**

ахборот технологиялари ва тизимларини жорий этиш орқали аҳоли, бизнес ва давлат идораларига замонавий хизматларни тақдим этиш;

“Гибрид почта” жўнатмаларини қабул қилиш ва етказиб бериш хизматлари сонини **2 баробарга** ошириш;

б) электрон тижорат бозоридаги фаолиятни ривожлантириш бўйича:

маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг маҳсулотларини онлайн сотиш ва мижозларга етказиб бериш имкониятини берувчи **электрон савдо**

майдончаси ахборот тизимини яратиш;

логистика марказларини ташкил этиш, **товарларни сақлаш ва**

етказиб беришни ўз ичига олган хизматларни йўлга қўйиш ва ривожлантириш;

в) хизматлар бозоридаги почта алоқаси фаолиятини ривожлантириш бўйича:

почта алоқаси объектлари орқали тўловларни онлайн режимда қабул қилиш автоматлаштирилган тизимини модернизациялаш ва унинг мобил иловасини ишлаб чиқиш;

республиканинг камида **1 000 та почта бўлимида**, айниқса, **олис ва чекка ҳудудларда молиявий хизматлар** турларини, хусусан, аҳолидан тўловлар қабул қилишни **икки баробарга кенгайтириш ҳамда** аутсорсинг асосида **банк хизматлари** кўрсатилишини йўлга қўйиш;

олис ва чекка ҳудудлардаги почта бўлимида **давлат хизматлари кўрсатилишини йўлга қўйиш**;

почта алоқаси соҳасида жорий этилаётган янги хизмат турларини инobatга олган ҳолда Миллий оператор тизимида фаолият юритувчи кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш[1]га эътибор бериб келмоқдалар.

Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев 2020 йилнинг 5 октябрь куни миллий почта тизимини ислоҳ қилиш масалалари бўйича йиғилиш ўтказиб, ушбу йиғилишда почта тизимини хат, жўнатма ва товарлар етказиб бериш, банк, молия ва давлат хизматлари кўрсатишга ихтисослаштириш орқали соҳа барқарорлигини таъминлаш муҳим масала[2] ҳисобланишини айтиб ўтдилар.

Почта алоқасида ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш ҳамда ривожлантириш бўйича давлат дастурини ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш мақсабга мувофиқ. Ривожланган давлатлар тажрибаси бунга мисол бўла олади. Барча соҳаларда интернет шиддат билан кириб келаётган ушбу кунда, мамлакатимиздаги почта алоқасини автоматлаштириш ҳамда аҳолига мобил хизмат турларини очиш ва ривожлантиришга алоҳида эътибор бериш мақсадга мувофиқ[3]. Йиллар давомида почта алоқаси ривожланди ва технологиялари такомиллашди. Мамлакатимизда почта алоқасида автоматлаштирилган мобил дастури жорий қилиш орқали почта хизматлари сифатини, тезлигини ошириш имконини беради десак тўғри айтган бўламиз.

Иқтибослар:

1. Янги Ўзбекистон. <https://yuz.uz/news/pochta-aloqasi-xizmatlarini-korsatish-tizimini-tubdan-takomillashtirish-chora-tadbirlari-togrisida>.
2. Ахмадбеков Х.Х. Ўзбекистонда почта жўнатмаларига ишлов бериш тизимини автоматлаштириш. Proceedings of Global Technovation 2th International Multidisciplinary Scientific Conference/ Hosted from London, U.K. December 28th 2020 – Б 120.
3. Холматова Г.И., Ахмадбеков Х.Х. Почта алоқаси хизматларида автоматлаштирилган мобил дастурининг аҳамияти. Proceedings of Global Technovation 3th International Multidisciplinary Scientific Conference/ Hosted from Granada, Spain. December 30th 2021 – Б 70.